

## O'ZBEK TILIDA NEOLOGIZMLAR VA ULARNING PAYDO BO'LISH SABABLARI

Andijon davlat chet tillari instituti  
Roman-german va Slavyan tillari fakulteti  
Kompyuter lingvistikasi 25-01 guruh talabasi:  
**Sotvoldiyeva Fotima Azizbek qizi**  
Ilmiy maslahatchi: **Xolisova G.M.**

**Annotatsiya:** Maqolada o'zbek tilida neologizmlarning paydo bo'lish omillari, ularning lug'at boyligini kengaytirishdagi ahamiyati hamda zamonaviy nutqdagi o'rni ilmiy jihatdan tahlil qilinadi. Texnologik taraqqiyot, ijtimoiy-siyosiy jarayonlar va ommaviy axborot vositalarining yangi so'zlarning shakllanishiga ta'siri misollar asosida yoritib beriladi.

**Kalit so'zlar:** *neologizmlar, til, so'z o'zlashtirish, terminologiya, yangi so'z yasash, ijtimoiy-texnologik faktorlar, assimilyatsiya jarayoni*

**Abstract:** The article analyzes the factors of the emergence of neologisms in the Uzbek language, their importance in expanding the vocabulary, and their role in modern speech from a scientific perspective. The influence of technological progress, socio-political processes, and the media on the formation of new words is illustrated using examples.

**Keywords:** *neologisms, language, word acquisition, terminology, new, word formation, socio-technological factors, assimilation process.*

**Аннотация:** В статье с научной точки зрения анализируются факторы возникновения неологизмов в узбекском языке, их значение для расширения словарного запаса и роль в современной речи. Влияние технологического прогресса, социально-политических процессов и средств массовой информации на формирование новых слов иллюстрируется примерами.

**Ключевые слова:** *неологизмы, язык, усвоение слов, терминология, новый, словообразование, социально-технологические факторы, процесс ассимиляции.*

**Kirish.** Til doimiy ravishda rivojlanib boradigan tirik hodisadir. Jamiyat hayotida yuz berayotgan ijtimoiy, siyosiy, madaniy va texnologik o'zgarishlar tilda ham o'z aksini topadi. Ana shu jarayonda yangi tushunchalarni ifodalash uchun yangi so'zlar yuzaga keladi. Bunday yangi paydo bo'lgan so'zlar tilshunoslikda neologizmlar deb ataladi. Hozirgi kunda o'zbek tilida ham neologizmlar soni ortib bormoqda. Bu holat, avvalo, fan-texnika taraqqiyoti, internet va global axborot makonining kengayishi bilan bog'liq. Mazkur maqolada neologizmlarning mohiyati va ularning paydo bo'lish omillari tahlil qilinadi.

Til jamiyatning ko'zgusi hisoblanadi. Jamiyatning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishi, madaniy va texnologik o'zgarishlari to'g'ridan-to'g'ri til rivojlanishiga ta'sir ko'rsatadi. Zamonaviy dunyo tez sur'atlarda o'zgarib bormoqda, va bu o'zgarishlar til tizimida ham o'z aksini topmoqda. o'zbek tili ham bu global jarayondan mustasno emas. Mamlakatimiz to'liq mustaqillikka erishgandan beri, ayniqsa XXI asrning dastlabki dekadalarida o'zbek tilida ko'plab yangi so'zlar paydo bo'ldi va bu jarayon davom etmoqda<sup>1</sup>.

Neologizm (yunoncha neos — yangi, logos — so'z) tushunchasi tilshunoslikda yangi yaratilgan yoki ilgari mavjud bo'lmagan, lekin endilikda keng ishlatilayotgan so'zlarni anglatadi. Ular tildagi mavjud so'z yasash modellari orqali ham, boshqa tillardan o'zlashuv yo'li bilan ham paydo bo'ladi. O'zbek tili mustaqillikdan so'ng o'z taraqqiyot bosqichiga kirib, yangi siyosiy va madaniy realliklar, ijtimoiy-siyosiy atamalar, texnologik yangiliklar va internet madaniyati ta'sirida o'z leksik boyligini sezilarli darajada kengaytirdi<sup>2</sup>. Lingvistik adabiyotlarda neologizm tushunchasi har xil olamlar tomonidan turlicha talqin qilingan.

Neologizmlar asrlar davomida tillarni boyitishga yordam beruvchi vosita sifatida tan olingan, ularga o'z navbatida ehtiyoj ham bo'lgan. Chunki davr taqazosi bilan jamiyatda yangi voqelik paydo bo'ladi va o'z navbatida, bu voqelikni nomlashga zaruratning ham payudo bo'lishi yangi termin (atama)larning yaratilishiga olib keladi. Bunday atamalar ikki xil yo'l bilan shakllantiriladi: 1) o'zbek tilida shu voqelikni to'laqonli ochib berishga qodir so'z yoki birikmalar orqali; 2) o'sha voqelikning nomini chet tilidan olish orqali. Har ikkala holatda ham yasalgan yangi so'z neologizm hisoblanaveradi<sup>3</sup>.

Neologizmlarning yangiligi dastlab paydo bo'lgan vaqtlardagina sezilib turadi: vaqt o'tgach, ular "yangilik" xususiyatini yo'qotib faol so'zlar qatoriga o'tadi. Masalan, O'zbekiston mustaqillikka erishgach iqtisod, madaniyat, fan va texnika, tashqi aloqalar sohasida katta yutuqlarga erishdi, natijada boshqa tillardan ko'plab so'z va iboralar kirib keldi. Bular yangi tushunchalarni ifodalagani uchun yangi paydo bo'lgan so'zlar deyiladi<sup>4</sup>.

Neologizmlar shakllanishida turli lingvistik mexanizmlar (metafora, metonimiya, semantik ko'chish) ham faol. O'zbek tilida neologizmlarning shakllanish usullari:

1. So'z o'zlashtirish; Xorijiy tillardan kirib kelgan tushunchalarni ifodalovchi so'zlar o'zbek tilida o'zlashtiriladi. Masalan, "internet", "frilanser", "blog" kabi so'zlar. Ushbu jarayon tilga yangi leksik birliklar qo'shilishining tez yo'lidir.

<sup>1</sup> "O'zbek tilidan ma'ruzalar to'plami" N.Erkaboyeva.

<sup>2</sup> <https://cyberleninka.ru/article/n/o-zbek-tilida-neologizmlarning-shakllanish-jarayoni-va-ularning-qo-llanish-sohasi>

<sup>3</sup> <https://newjournal.org/index.php/01/article/view/5695>

<sup>4</sup> Erdanova, Z. (2021). The problem of the norms of phraseological units. Mental Enlightenment Scientific-Methodological Journal, 2021(1), 74-81.

2. Yangi soʻz yasash; Oʻzbek tilida yangi tushunchalarni ifodalash maqsadida soʻz yasashning turli usullari qoʻllaniladi: birikmalar, qisqartmalar, affiksatsiya orqali. Masalan, yoshlar tilida “selfi”, “TikTok”, “influencer” kabi soʻzlar keng tarqalmoqda.

3. Ijtimoiy-texnologik faktorlar; Internet, ijtimoiy tarmoqlar, globalizatsiya, madaniy almashuv tilga tashqi impulslar beradi. Neologizmlar aynan shu omillar taʼsirida tez paydo boʻladi va ommaviy nutqga kirib boradi<sup>5</sup>. Ijtimoiy tarmoqlar, bloglar va onlayn nashrlar orqali yangi soʻzlar tez tarqaladi va ommalashadi. Natijada ayrim soʻzlar qisqa vaqt ichida keng isteʼmolga kirib boradi.

Til jamiyat bilan birga uzluksiz rivojlanadigan tizimdir. Jamiyatdagi ilmiy, texnologik, ijtimoiy va madaniy oʻzgarishlar tilga ham aks etadi<sup>6</sup>. Shu jarayonda yangi tushunchalarni ifodalash zarurati paydo boʻladi. Neologizmlar zamon ehtiyojidan kelib chiqib yuzaga keladi va tilning lugʻaviy boyligini kengaytirishda muhim oʻrin tutadi.

Terminologiya va ilmiy soha. Tibbiyot, matematika, kimyo, biologiya kabi ilmiy sohalarda yangi terminlar tez tezlik bilan paydo boʻlib va oʻzbek tilida oʻz joylarini topmoqda. "Immunitet", "virus", "pandemiya", "koronavirus" kabi tibbiy shartlar, "blokcheyn", "kriptoalyuta", "algoritm" kabi hisob-kompyuter terminlari endi oʻzbek tilshunosligining qismiga aylanib qolgan<sup>7</sup>.

Assimilyatsiya jarayoni. Tilshunoslikda bir tildan boshqa tilga soʻz oʻtish jarayoni juda murakkabdir. Oʻzbek tilida ularning koʻplari oʻzbek til qoidalariga mos qilib oʻzgartirilmoqda. Masalan, "kompyuter" – "kompyuterchi", "bank" – "bankir" kabi. Bu jarayonni Shukurov Rustam tilshunoslik tadqiqlarida "leksik integratsiya" deb atalib bergan (Shukurov, 2008)<sup>8</sup>.

Xulosa qilib aytganda, neologizmlar oʻzbek tilining rivojlanish jarayonida muhim oʻrin tutadi. Ular jamiyatdagi yangiliklarni ifodalash, yangi tushunchalarni nomlash ehtiyojidan kelib chiqadi. Texnologiya, ijtimoiy hayot va ommaviy axborot vositalari neologizmlarning paydo boʻlishida asosiy omillar boʻlib xizmat qilmoqda. Neologizmlarni toʻgʻri va meʼyor asosida qoʻllash esa adabiy tilning boyishi va taraqqiy etishiga yordam beradi.

Bu oʻzgarishlarning ijobiy jihatlari bilan birga, ayrim salbiy tomonlari ham bor. Masalan, haddan ziyod oʻzlashmalar natijasida milliy leksik fondagi asl soʻzlar chetlab qolishi mumkin. “Start” oʻrniga “boshlanish”, “download” oʻrniga “yuklab olish”, “update” oʻrniga “yangilash” kabi oʻzbekcha muqobillarni ishlatish tilning milliy ruhini saqlaydi. Shu bois, til siyosatida muvozanatni saqlash muhim: yangi soʻzlarni qabul qilish, lekin oʻz soʻz boyligimizni ham qadrlash<sup>9</sup>. Oʻzbek tilining milliy

<sup>5</sup> Vinogradov, V. V. (1977). Leksikologiya i leksikografiya. Nauka. (Rus tilida).

<sup>6</sup> Hojiyev, O. (2015). Oʻzbek tilshunosligi asoslari. Toshkent: Fan.

<sup>7</sup> Shmelyov, D. N. (1977). Sovremenniy russkii yazyk. Leksika. Prosvetshchenie. (Rus tilida)

<sup>8</sup> Shukurov, R. O. (2008). oʻzbek tilining leksik taraqqiyoti. oʻzbekiston Respublikasi Fan va Texnologiya Vazirligining Respublika Ilmiy Markazi nashriyoti.

<sup>9</sup> <https://in-academy.uz/index.php/yopa/article/download/62876/39554/70489>

o'ziga xosligi (identikligi) butunlay yo'qolish xavfi ostida qoladi. Yuqorida qayd etilgan xavflarning oldini olish maqsadida, o'zbek tilida tarjimasi (ekvivalenti) mavjud bo'lgan atamalardan foydalanish prinsipial ahamiyatga ega.

#### **FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR**

1. "O'zbek tilidan ma'ruzalar to'plami" N.Erkaboyeva.
2. <https://cyberleninka.ru/article/n/o-zbek-tilida-neologizmlarning-shakllanish-jarayoni-va-ularning-qo'llanish-sohasi>
3. <https://newjournal.org/index.php/01/article/view/5695>
4. Erdanova, Z. (2021). The problem of the norms of phraseological units. *Mental Enlightenment Scientific-Methodological Journal*, 2021(1), 74-81.
5. Vinogradov, V. V. (1977). *Leksikologiya i leksikografiya*. Nauka. (Rus tilida)
6. Hojiyev, O. (2015). *O'zbek tilshunosligi asoslari*. Toshkent: Fan.
7. Shmelyov, D. N. (1977). *Sovremennyyi russkii yazyk. Leksika*. Prosveshchenie. (Rus tilida)
8. Shukurov, R. O. (2008). *o'zbek tilining leksik taraqqiyoti*. o'zbekiston Respublikasi Fan va Texnologiya Vazirligining Respublika Ilmiy Markazi nashriyoti.
9. <https://in-academy.uz/index.php/yopa/article/download/62876/39554/70489>